

ТМ	Г. XXXII	Бр. 1	Стр. 257 - 261	Ниш	јануар - март	2008.
----	----------	-------	----------------	-----	---------------	-------

Приказ дела
Примљено: 03.12.2007.

Драган Тодоровић

УРБАНИ РУДАРИ *

Сакупљачи секундарних сировина свакодневна су појава на нашим улицама. Гарава лица у накривљеним таљигама са упрегнутим кљусетом грлено нам довикују под прозором: "Купујемо старо гвожђе, акумулаторе..." и нуде откуп наших старих шпорета, фрижидера, веш машина, а понајвише старих аутомобилских шкољки и делова каросерије. Испред објеката у којима се снабдевамо редовно се сусрећемо са сиромашцима који дугачким штапом пребиру по контејнерима и ваздан за собом вуку торбе и џакове. У неким је роба која ће се као половна понудити на бувљацима, а у неким, богами, отпаци хране за дневни опстанак. "Наши ђубретари" најчешће су Роми, припадници најмаргинализоване нације у земљи. Тек се тада досетимо скрајнутих махала и импровизованих насеља од лима и картона на периферији, поред градских депонија и испод мостова. Искрсну нам слике прерано остарелих мушкараца са цигаретом у углу усана и измучених жена са "свитом" лоше обучених дечака и девојчица за собом како копају по брдима одбаченог материјала. Знамо ли ко су они? Јесмо ли се икада запитали да ли су својевољно изабрали прљав и понижавајући посао као стил живота или их је сам живот на то принудио? Истина ли је да су "заборављени од свих", да нису у могућности да своје стање самостално поправе и да су осуђени на безнадежно преживљавање? Један такав увид понудила нам је екипа београдских истраживача из Друштва за унапређивање ромских насеља, потпомогнута колегицом антропологом из САД.

Папирнати живот јесте студија о животу и радним условима сакупљача отпада у Београду. Заснована је на "подацима добијеним у разговорима у фокусним групама с одраслим Ромима и децом из девет насеља широм Београда и на интервјуима са градским званичницима" (стр. 22). Аутори су замислили да истраживањем, реализованим 2003. године, пружи више разумевања за проблеме Рома и понуде идеје за побољшање услова њиховог жи-

todor.d@eunet.yu

* Спремљено у оквиру пројекта *Култура мира, идентитети и међуетнички односи у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграције* (149014Д), који се изводи на Филозофском факултету у Нишу, а финансира га Министарство науке РС.

Mayling Simpson-Herbert, Aleksandra Mitrović, Gradimir Zajić, Miloš Petrović, *Papirnat život (Romi sakupljači otpada u Beogradu)*, Otkrovenje i Društvo za unapređivanje romskih naselja, Beograd, 2006.

вота. Књига има 100 страница Б5 формата, сврстаних у седам целина: *Увод*, *Роми у Србији*, *Насеља сакупљача отпада*, *Економика сакупљања отпада*, *Услови рада*, *Деца сакупљачи отпада* и *Побољшање услова живота сакупљача отпада*. Затвара је кратак сажетак на ромском језику и белешка о ауторима.

У *Уводу* се, уз кратак опис једне типичне породице сакупљача отпада, отвара проблем "сакупљања" као посебне ромске професије. Свакога дана између 9.000 и 16.000 сиромашних људи на територији града Београда, углавном Рома, окупљених у неформалне групе, покушава да намири сопствене економске потребе путем сакупљања отпада. Класификују се у две основне групе: дошљаке и рођене Београђане. *Дошљаци* су интерно расељена лица са југа Србије и Косова, пребези из скорашњих балканских ратова и Роми депортовани из разних европских земаља. *Рођени Београђани* дуго живе у главном граду и много боље познају места на којима се може пронаћи најквалитетнији отпад. Ствари се прикупљају са различитих локација: из уличних контејнера, са градске депоније "Винча", са пијачних тезги или из великих продавница и ресторана. Практично се сакупља све: "гвожђе, папир, алуминијум, бакар, храна, акумулатори за кола, слике и антиквитети, обућа и одећа" (стр. 21). Да би се брзо и лако обишли сви потенцијални извори, сакупљачи отпада у највећем броју живе у неформалним и нехигијенским насељима лоцираним близу центра града; процењује се да их је 96 у којима највећи број житеља преживљава активно прикупљајући отпад. Породична ангажованост укључује све одрасле чланове, као и децу.

Поглавље *Роми у Србији*, уз кратак осврт на историјат ромске мањине, потенцира да живот у запуштеним сиротињским деловима града на специфичан начин доприноси додатној сегрегацији најсиромашнијих слојева урбаног становништва од доминантне већине. Низак социјални статус, у комбинацији са пренатрпаношћу и инфраструктурном неизграђеношћу *сламова*, производи трајну деградацију ромског етноса, без способности организовања у циљу промене сопственог друштвеног положаја.¹

Поглавље *Насеља сакупљача отпада* просторно лоцира и описује насеља београдских сакупљача отпада (Раковица село, Орловско насеље, Депонија, Чукарица село, Земун, Насеље "Ратко Митровић"). Нека су ближе центру града, а поједина су раштркана на београдској периферији. Нека се одликују dobrим хигијенским и животним условима, док друга чине колибе склепане од тер-папира и разног приручног отпадног материјала, без чисте воде, струје и санитарије, заглављене у блату и ђубрету.

Поглавље *Економика сакупљања отпада* нас детаљно упознаје са дневним активностима сакупљача и врстама сакупљене робе. До најбоље хране долази се личним контактима са појединцима у великим трговачким ланцима (Ц-маркет, Пекабета, Јабука...) који се на овај начин ослобађају отписаних залиха робе којој је истекао рок употребе. Узима се и храна окачена са стране на контејнерима, остављена од стране савесних грађана. Она

¹ Дугогодишње бављење проблемом генерацијског сиромаштва и неједнакости ромске националне мањине навело је Александру Митровић, једног од коаутора, на следећи закључак изречен у њеним ранијим радовима: Роми, са својим културолошким и структурним обележјима, *представљају специфичну етно-класу*.

лошијег квалитета користи се за прехрану стоке и живине, уз изричито негирање да се храна конзумира директно из контејнера (за тако нешто "окривљују" се сиромашни стари људи из редова већинског становништва, бескућници и избеглице). Отпаци метала, акумулатори и мотори спадају у групу уносних ствари за сакупљање. Тешко се налазе, али се најбрже претварају у новац. Профитабилни су и делови за кола, лимарски и водоводни делови, али се најчешће барата папиром, картоном, новинама и одећом, књигама и часописима. Највећи проблем свих је транспорт сакупљене робе. Најбеднији међу њима пешачењем дневно обилазе означене локације и ствари преносе на леђима и у џаковима, у најбољем случају у ручним колицима. Колица са мотором ређа су, а камионети представљају право богатство.

Поглавље *Услови рада* открива три врсте проблема са којима се сусрећу скупљачи за време свог боравка на улицама. Најчешће се жале на *закерање, вређање, малтретирање и насиље* које трпе од злонамерних пролазника, силеџија, скинхедса и полиције. У другу групу проблема улазе *јадни услови рада* (болести од претеране зиме или врућине, ветар, смрад, прљавштина), *незгоде и несреће* (убоди, посекотине и преломи услед непажљивог баратања по контејнерима, отрови и хемикалије, пацови, саобраћајни удеси). Трећу групу проблема чине разноврсне *забране*, које им изричу запослени у Градској чистоћи, Папир сервису или сами органи власти.

Посебно поглавље, насловљено као *Деца сакупљачи отпада*, бави се децом сакупљача отпада и њиховим доприносом у мукотрпној работи. Ради се о деци рођеној у овим импровизованим насељима, која су окружена смећем читавог свог живота и од малих ногу су "укључена у бизнис". Деца испод 11 година обично се не одвајају од родитеља или старије браће и сестара, док старији малолетници често продају картон за свој рачун. Новац задржавају за куповину потребних половних ствари или робу предају родитељима на продају; заузврат, добијају скромне или никакве новчане износе. Родитељи су свесни да је образовање деце врло битно за остваривање боље личне перспективе, али истичу да већина деце није интегрисана у школски систем. Бројни су разлози томе: незаинтересованост младих, насиље које трпе у школи, недостатак транспорта, непостојање пријаве боравка и сл. Сва деца, ипак, чезну за бољим животом и поистовећују се са филмским и певачким звездама.

У завршном поглављу *Побољшање услова живота сакупљача отпада* резимира се друштвени значај скупљања и продаје отпада за рециклирање и разматрају конкретни предлози који би довели до објективног побољшања положаја београдских сакупљача отпада. Оно што они највише желе јесу прави центри за рециклажу где се сакупљени отпад може сортирати и слагати и постојање посебне службе за прикупљање смећа. Она би могла значајно да утиче на сепарацију чврстог отпада, чиме би његово сакупљање било сигурније и ефикасније, чак би се могла организовати и специјализација за посебне врсте отпада. Предузећа за сакупљање смећа могла би да стално упошљавају своје раднике, те да им пруже неопходне услове рада, фиксне цене различитих врста отпада и набавку средстава за рад по повољним условима или на кредит. "Заштита и сигурност", у виду радне, здравствене и социјалне бриге заједнице према њима, фигурирају у захтевима и мушараца и жена. Са своје стране, град Београд је пројектовао да у блиској будућности један број нелегалних насеља задржи, а један број расели, од-

носно изгради нова пребивалишта са хуманим условима за живот. Тим пилот пројектима предвиђено је формирање сервиса за дневно одношење домаћег смећа, оснивање мини складишних центара за "економско" смеће у сарадњи са Градском чистоћом и постављање привремених контејнера за складиштење отпада за рециклажу.

Највећа врлина ове књиге је што се не задржава само на дескрипцији постојећег стања, већ се хвата у коштац са постојећим и будућим проблемима сакупљача отпада у Београду, износећи сопствена виђења њиховог решавања. Најалармантнија је чврста намера градске управе да приватизује сервисе за сакупљање смећа. Тиме би се онемогућило тренутно постојећим сакупљачима отпада да буду унајмљени од приватних градских сервиса за санацију и озбиљно отворило питање даљег опстанка хиљада људи којима је трагање за корисним стварима из контејнера и претурање наслага отпада на депонијама једини начин преживљавања у садашњици.

Ради њихове успешне интеграције у шире друштво аутори студије *Папирнати живот* предлажу градској влади спровођење низа акција, са циљем учовања незавидног положаја сакупљача градског отпада и њиховог спашавања да не потону у још већу беду од оне у којој се већ налазе. Пре свега, то је стварање побољшаног система сакупљања отпада, који би легално упослио армију тренутно незапослених и крајње сиромашних људи. *Сепарација отпада* у засебне категорије (картон, папир, одећа, кесе, флаше и стакло, пластика, храна...) и нови изглед контејнера за одлагање отпада први су кораци у том правцу. Могло би да уследи *легалizовање* активности сакупљача отпада, издавање валидних дозвола за рад, продаја радне и друге заштитне униформе, те проглашавање противзаконитим свако вербално или физичко шиканирање сакупљача. Оснивање ограђених, затворених и заштићених *станција за рециклажу* у ромским насељима, учинило би вреднијим прикупљене количине отпада и повећало уређеност у самим насељима. И обезбеђивање *повољних кредита* за побољшање превоза отпада допринело би ефикаснијем обављању посла и већим приходима породицама које се баве сакупљањем. Уз подршку надлежних министарстава, могла би да се поједностави процедура уписа и наставка *редовног школовања деце* сакупљача отпада, те оснажи *положај жена* у традиционалним ромским породицама. Видни помаци обезбедили би се и *легалizацијом постојећих ромских насеља* или одређивањем нових локација у близини старих, али и њиховим основним инфраструктурним опремањем (струја, вода, канализација, телефонске и путне везе) и легализацијом *права својине* над земљиштем које заузимају. За све ово и много тога више, закључују аутори ове ангазоване студије, неизоставно је интердисциплинарно укључивање посленика најширих професионалних усмерења – урбаниста, социолога, педагога, еколога, представника ромских и неромских невладиних организација.

Низу понуђени мера придружимо и нека своја размишљања. Остваривање веће зараде повезано је са добром организацијом рада, због чега предлажемо *оснивање задруга* или специјализованих *пословних удружења* која би окупила сакупљаче секундарних сировина и омогућила им да наплате свој рад и регулишу социјални статус. Такође, иницирамо доношење законске регулативе да се физичка лица која се баве прикупљањем и продајом секундарних сировина *ослободе пореза* на доходак грађана.

* * *

Рециклирање и поновна употреба секундарних сировина један су од императива модерног друштва. Природни извори су исцрпиви због чега је потребно коришћене материјале поновно вратити у производни процес, те од њих изградити нове производе. Упућенији у проблематику истичу да се ради о профитабилном бизнису који остварује промет од 160 милијарди америчких долара годишње, запошљава више од 1,5 милиона људи у целом свету, а на светском тржишту тргује се са више од 600 милиона тона отпадног папира, пластике, обојених и црних метала, текстила, гума, стакла и електронског отпада. У земљама Европске уније рециклира се око 40%, док се у Јапану 90% отпада претвара у нове сировине. Сакупљање, складиштење и рециклажа отпада и код нас полако израста у успешну привредну грану; у Србији је проценат отпада који се рециклира подигнут са четири на 9,6%.

За постизање још бољих резултата, неопходно је оформити сакупљачке центре за различите врсте отпада и изградити постројења за сепарацију секундарних сировина и рециклажу, што изискује не мале инвестиције. Подизање ефикасности сектора рециклаже има бројне импликације: штеди се енергија, чувају природних ресурси, обезбеђује чистија животна средина, постиже већа економска добит. Не заборавимо, међутим, на сакупљаче који се јављају као испоручиоци сировина и којима треба обезбедити боље услове за сакупљање и сортирање отпада. Не дозволимо себи да у тржишној utakmici изгубимо хуманост и жељу да помогнемо најугроженијим суграђанима тако што ћемо им омогућити да буду карика будућег модерлизованог производног ланца прикупљања и прераде отпада. Док у већини западних земаља постоје разне врсте социјалне помоћи од које се може живети а да се ништа не ради, код нас тога још нема. Свако се бори и преживљава онако како најбоље зна и уме. Макар и прикупљањем отпада.